

**ІСТОРИЧНА КОЛЕКЦІЯ ДЕНДРОЛОГІЧНОГО ГЕРБАРІЮ
УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА**

Т.В. Мамчур, к. с.-г. н., доцент

М.І. Парубок, к. б. н., доцент

Уманський національний університет садівництва

Вступ. Науковий гербарій Уманського національного університету садівництва (УНУС) є унікальним зібранням гербаризованих зразків, фонди якого представляють світове фіторізноманіття. Він сформований цілеспрямовано: шляхом збору рослин під час здійснення наукових експедицій, обміну між гербарними установами, студентами під час опанування навчальних курсів з ботаніки, дендрології, лісівництва та за рахунок дарунків любителів природознавства. Фонди наукового гербарію є основою науково-інформаційної бази університету для фундаментальних і прикладних досліджень, а також вивчення окремих дисциплін, у тому числі “Декоративна дендрологія”, “Лісівництво” [3].

За нашими підрахунками фонд наукового гербарію УНУС нараховує близько 28000 гербарних зразків (г.з.), який включає цілий ряд цінних зборів історичного, наукового та навчального напрямку [2]. У 2016 р. він був зареєстрований у світовій базі Index Herbariorum (New York) та присвоєно ідентифікатор (акронім) UM. Метою нашої роботи було опрацювати колекцію дендрологічного гербарію, який входить до складу історичного.

Методика. Опрацювання гербарної колекції проводилося у науковому гербарії УНУС шляхом аналізу гербарних зразків та гербарних етикеток. Інформацію про окремих колекторів шукали за архівними даними музею історії університету та іншими літературними джерелами. За результатами опрацювання колекції склали базу даних у форматі Excel, у якій таксономічна

приналежність наводилася за інформаційною системою “The Plant List” (<http://www.theplantlist.org>) та “Плантариум” (<http://www.plantarium.ru>).

Результати та обговорення. За час існування Уманського училища землеробства і садівництва (УУЗіС) під час вивчення ботаніки учні збирали рослини, визначали, класифікували та складали гербарії загального характеру, а також спеціального призначення: гербарії, що характеризували дану місцевість, ґрунт, гербарії польових бур'янів, лісових деревних і кущових порід. Кожен учень, впродовж двох періодів практичних занять в I і II класах, складав обов'язковий гербарій не менш ніж із 270 видів (Львов, 1897). Крім того, у 1895–1896 н.р. учні збирали гербарії рослин тодішньої Київської губернії для

обміну з ботанічним відділенням Санкт-Петербурзького товариства природодослідників та ботанічним садом Юр'ївського (Юр'їв – тепер м. Тарту в Естонії) університету, що виявлено у складі ексикати Herbarium Florae Rossicae (1897–1907 pp.) [2].

У 2015–2016 pp. віднайдена цінна історична колекція дендрологічного гербарію учнів УУЗіС, правонаступником є

Уманський національний університет садівництва. Історичний дендрологічний гербарій за нашими підрахунками нараховує 1700 г.з. і включає ряд цікавих зборів родів, видів і форм деревних, кущових листяних, хвойних рослин. Дана колекція була зібрана учнями училища в 1895-1913 pp. під

час вивчення курсу ботаніки, декоративної дендрології, лісівництва та виконувала функцію навчального гербарію, а нині набула історичної цінності. Гербарні зразки були зібрані під час проходження навчальної практики у Нікітському ботанічному саду (Крим) та Царициному саду (нині НДП

“Софіївка” НАН України), що відмічено на гербарних етикетках. Найбільшу кількість г.з. зібрано такими учнями: Г. Міхельсон, Д. Мірошніченко, В. Логовінський, П. Калітаєв та ін.¹

Так, директор училища М.Є. Софронов [5], у своїй праці аналізує проведення практичних занять з декоративного садівництва, які проводилися в III-IV класах: „...пособием изучения курса...служит кабинет декоративного садоводства, декоративный питомник, теплицы, оранжереи и парк...”; „...для прохождения цветоводства имеются: коллекции рисунков, коллекции семян, гербарий. Кроме того, имеется обширный дендрологический гербарий, собранный в Никитском ботаническом Саду, коллекция семян древесных растений и коллекция хвойных шишек...”

Отже, виявлений та опрацьований у гербарному фонді дендрологічний гербарій хвойних і листяних рослин був наочним матеріалом для вивчення курсу декоративної дендрології та лісівництва. На гербарних зразках рослини прикріплені у квітучому, листяному та безлистяному стані. Нами створена електронна база даних Excel з переліком

таксонів, місця, дати збору та колектора. Таксономічну належність наводимо за сучасною номенклатурою відповідно до інформаційної системи “The Plant List” [7] та “Плантариум” [4], оскільки на час збору гербарію ряд родів та видів мав іншу назву або фігурував у ботанічній літературі під кількома різними назвами. У дужках наводимо сучасну назву, а синонімічні назви з позначкою (*), які були вказані у якості основних на гербарних етикетках аналізованого гербарію [6].

¹ Автори висловлюють вдячність завідувачу музею історії університету О.В. Свистун за подану допомогу в пошуку історичної інформації про учнів Уманського училища землеробства і садівництва.

За нашими попередніми підрахунками види, які представлені в дендологічному гербарії входять до двох відділів і налічують 51 родину. Найбільшу кількість родин (45) налічує відділ Magnoliophyta. Кожна родина в свою чергу складається з родів, які нараховують певну кількість видів: Aceraceae (*Acer* L. – 44 види), Aquifoliaceae (*Ilex* L. – 1), Actinidiaceae (*Actinidia* Lindl. – 1), Altingiaceae (*Liquidambar* L. – 1), Anacardiaceae (*Rhus* L.* (*Cotinus* Mill.) – 5), Araliaceae (*Hedera* L.– 3), Berberidaceae (*Berberis* L.– 12, *Mahonia* Nutt. – 2, *Nandina* Thunb. – 1), Betulaceae (*Alnus* Mill. – 3, *Betula* L. – 14, *Carpinus* L. – 1, *Corylus* L. – 2, *Ostrya* Scop. – 2), Bignoniaceae (*Catalpa* Scop. – 9, *Bignonia* L. *, *Tecoma* L.* (*Campsis* Lour. – 2), Boraginaceae (*Ehretia* Wall – 1), Buddlejaceae (*Buddleja* Franch. – 3), Buxaceae (*Buxus* L. – 4), Calycanthaceae (*Calycanthus* L. – 3), Caprifoliaceae (*Diervilla* Adans. – 3, *Lonicera* L. – 25, *Sambucus* L. – 8, *Symphoricarpos* L. – 6, *Viburnum* L. – 10, *Weigela* Thunb. – 5), Caricaceae (*Carica* L. – 1), Celastraceae (*Euonymus* L. – 13, *Celastrus* Thunb. – 5), Cercidiphyloceae (*Cercidiphyllum* Ziebold & Zucc. – 1), Cornaceae (*Cornus* L. – 19, *Benthamia* Lindl.* (*Cornus* L.) – 1), Ebenaceae (*Diospyros* L. – 6), Elaeagnaceae (*Elaeagnus* L. – 11, *Hippophae* L. – 4), Ericaceae (*Arbutus* L. – 2), Escalloniaceae (*Escallonia* Mutis ex L. f. – 1), Fabaceae=Leguminosae (*Acacia* – 4, *Albizia* Durazz. – 1, *Amorpha* L. – 3, *Cercis* L. – 2, *Erythrina* DC – 3, *Holodiscus* (Pursh.) Maxim. – 1, *Gleditsia* L. – 1, *Gymnocladus* L. – 1, *Laburnum* Medik. – 4, *Robinia* L. – 3, *Sophora* L. – 3, *Stephanandra* – 2 Franch & Sov.), Fagaceae (*Castanea* Mill. – 2, *Fagus* L. – 2, *Quercus* L. – 28), Juglandaceae (*Carya* Nutt. – 7, *Juglans* L. – 3), Hamamelidaceae (*Hamamelis* L. – 2), Lauraceae (*Laurus* L. – 1), Lythraceae (*Lagerstroemia* L.– 1), Magnoliaceae (*Liriodendron* L. – 1, *Magnolia* L. – 3), Meliaceae (*Melia* L. – 1), Moraceae (*Artocarpus* J.R. Forster & G. Forster – 1, *Broussonetia* L'Her. ex Vent. – 3, *Ficus* L. – 1, *Maclura* Nutt. – 1, *Morus* L. – 2), Myrtaceae (*Eucalyptus* L'Her. – 2), Oleaceae (*Jasminum* L. – 5, *Fontanesia* Labill. – 2, *Fraxinus* L. – 23, *Olea* L. – 2, *Phillyrea* L. – 1, *Syringa* L. – 11), Platanaceae (*Platanus* L. – 2), Phyllanthaceae (*Phyllanthus* L. – 1), Rhamnaceae (*Hovenia* Thunb. – 1, *Ceanothus* L. – 4), Rosaceae (*Amelanchier* Medik. – 6, *Amygdalus* L.*,

Amygdalopsis L.* (*Prunus* L. – 2, *Louiseania* (Lindl.) Pachom. – 2), *Cotoneaster* Medik. – 8, *Crataegus* L. – 55), *Exochorda* Lindl. – 2, *Kerria* (L.) DC. – 1, *Mespilus* L. – 1, *Photinia* (Desf.) Kalkman – 2, *Pirus* L.* (*Malus* L.) – 15, *Prunus* L.* (*Cerasus* Mill., *Padus* Mill.) – 23, *Pyrus* L. – 7, *Rubus* L. – 9, *Rhodolypos* Ziebold & Zucc. – 1, *Sorbus* L. – 24, *Spirea* L. – 12), Rutaceae (*Citrus* L. – 1, *Phellodendron* Rupr. – 1, *Ptelea* L. – 1), Salicaceae (*Salix* L. – 22), Solanaceae (*Lycium* L. – 3), Styracaceae (*Styrax* L. – 2), Tamaricaceae (*Tamarix* L. – 3), Thymelaeaceae (*Daphne* L. – 1), Tiliaceae (*Tilia* L. – 27), Vitaceae (*Ampelopsis* Michx. – 6, *Vitis* L. – 5), Ulmaceae (*Ulmus* L. – 11, *Celtis* L. – 3).

Відділ Pinophyta представлені родинami: Araucariaceae (*Araucaria* Hook. – 5), Cupressaceae (*Chamaecyparis* Spach. – 5, *Cupressus* L. – 12, *Juniperus* L. – 7, *Thuja* L. – 9, *Thujopsis* Ziebold & Zucc. – 2), Ginkgoaceae (*Ginkgo* L. – 1), Pinaceae (*Abies* Mill. – 6, *Larix* – 2, *Picea* A. Dietr. – 2, *Pinus* L. – 9, *Pseudotsuga* Carr. – 1), Taxaceae (*Cephalotaxus* Ziebold & Zucc. ex Endl. – 2, *Taxus* L. – 5); Taxodiaceae (*Sequoia* Endl. – 2).

Основну частину дендрологічного гербарію складають види покритонасінних рослин, а деякі з них представлені різними формами. Це має неабияке навчальне та наукове значення при підготовці фахівців за напрямом 6.090103 “Лісове та садово-паркове господарство”.

Висновки. Опрацювання дендрологічного гербарію дозволило виявити, що наявні у аналізованому гербарії зразки рослин були зібрані в Царициному та Нікитському ботанічному саду учнями училища під час навчальної практики з курсу декоративна дендрологія, лісівництво. Дану колекцію впорядковано та систематизовано в межах таксонів, створено електронну базу даних, що надасть можливість використовувати цінний історичний гербарій студентами, магістрантами, аспірантами та вченими різних установ у своїх наукових дослідженнях.

Отже, науковий гербарій Уманського національного університету садівництва з його історичними колекціями може по праву зайняти місце серед провідних гербаріїв України.

Література

1. Львов В. Самостоятельные работы учеников по систематике растений // Уманское училище земледелия и садоводства на Киевской сельскохозяйственной и промышленной выставке в 1897 г. Объяснительный каталог экспонатов училища. – К., 1897. – 238 с.
2. Мамчур Т.В. Ексикати *Herbarium Florae Rossicae* історичного гербарію Уманського училища рільництва і садівництва / Т.В. Мамчур, Т.О. Кравець, Г.А. Чорна // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: біологія – Вип. № 25 – Харків. – С. 61-65.
3. Мамчур Т.В. Наукове і навчальне значення гербарію Уманського національного університету садівництва у підготовці фахівців лісового господарства / Т.В. Мамчур, В.П. Карпенко // Всеукр. наук. конф. Перспективи розвитку лісового та садово-паркового господарства (присвячена 90-річчю від Дня народження доктора сільськогосподарських наук, професора В.І. Білоуса) (8 грудня, м. Умань, УНУС). – Умань, 2015. – С. 32-35.
4. Плантариум: определитель растений on-line. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.plantarium.ru>.
5. Уманское училище садоводства и земледелия. Составлено директором училища М.Е. Сафроновым при участии преподавателей и заведующих отдельными отраслями. – С.-Петербургъ, 1910. – 80 с.
6. Чорна Г.А. Колекція папоротей історичного гербарію Уманського училища рільництва та садівництва / Г.А. Чорна, А.А. Куземко, І.П. Діденко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: біологія – Вип. № 25 – Харків. – С. 79-84.
7. “The Plant List”. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.theplantlist.org/tpl1.1/search?q=Ulmus>